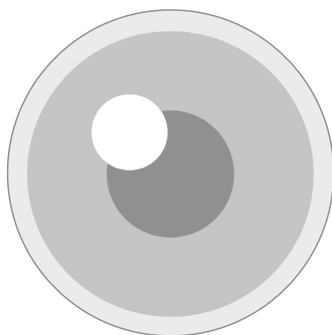

ALISTER McGRATH

Het
RAADSEL
VAN GOD

MIJN ONTDEKKINGSREIS LANGS
WETENSCHAP, GELOOF EN TWIJFEL

KOKBOEKENCENTRUM UITGEVERS • UTRECHT

Inhoudsopgave

Voorwoord	7
-----------	---

DEEL ÉÉN

Een rusteloze vrijdenker ontdekt een nieuwe wereld

1.	Een nieuwsgierige geest	11
2.	Wetenschap als logica	20
3.	Een sceptische scheikundige	30
4.	Oxford-dromen	39
5.	Een geloofscrisis	47
6.	En daar was God	57

DEEL TWEE

Een onvermoede bekering; verkenning van een onbekende, nieuwe wereld

7.	Aangespoeld op een eiland van geloof	67
8.	Een reisgenoot: C.S. Lewis!	77
9.	De eerste berg: de wetenschap	87
10.	De tweede berg: theologie	99
11.	Zoektocht naar een roeping	113
12.	Oxford: roeping gevonden	124
13.	De twee spitsen: het uitzicht vanaf de top	135

DEEL DRIE
Oude vragen, nieuwe inzichten;
leven op een eiland dat geloof heet

14.	Heroverweging: oude gedachten in nieuw licht	149
15.	Zicht op de werkelijkheid: het christendom als een 'totaalbeeld'	153
16.	Herhalingsbezoek aan Plato's grot: over duisternis, schaduwen en licht	164
17.	Verlangen naar zekerheid: bewijs, geloof, twijfel	171
18.	Misleiding: geloof als wensvervulling?	183
19.	Kaarten van de werkelijkheid: omgaan met de complexiteit van onze wereld	191
20.	Wetenschap en geloof: conflicterend of verrijkend?	202
21.	Het christelijk geloof irrationeel? Het dogma van de drie-eenheid	214
22.	Door een donkere spiegel: reis langs twijfel	223
23.	Een open einde	231
	Over mijn boeken	235

Voorwoord

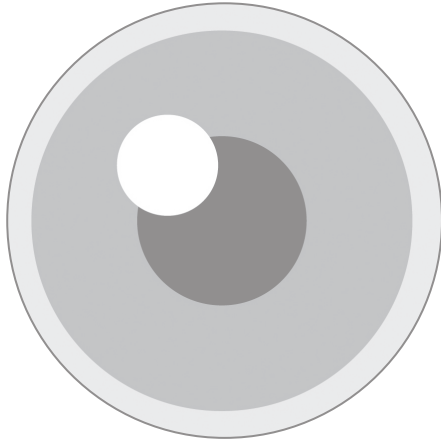
In dit boek vertel ik hoe een rusteloze, vrijdenkende anarchist met de wetenschap als grote liefde, een onmodieuze maar heel vervullende, rationele en veerkrachtige visie op de wereld ontwikkelde. Die visie bleek het christendom te heten en in dit boek vertel ik mijn verhaal. Het is geen autobiografie, hoewel er onvermijdelijk autobiografische details voorkomen in dit verslag van ontdekking en reflectie. Het is ook geen theologisch geschrift, hoewel ik tal van theologische kwesties aanstip. Dit verhaal gaat over het verlies van mijn intellectuele onschuld tijdens de confrontatie met een wereld die halsstarrig weigerde zich te conformeren aan mijn denkbeelden over hoe hij zou moeten zijn.

Dit beknopte werk is in essentie een zoektocht van ideeën. Ik doe verslag van intellectuele ontdekkingsreizen waarin ik reflecteer op mijn groeiende bewustwording hoe complex de werkelijkheid is, hoe beperkt mijn en ons begrip daarvan is en wat de consequenties waren voor mijn tot mislukking gedoemde jeugdige verlangen naar een simpele kijk op een gecompliceerde wereld. Het gaat onder andere over mijn eigen verschuiving van atheïsme naar christendom in de context van de culturele onrust aan het eind van de jaren 1960; over mijn ontdekking hoe stimulerend en vruchtbaar theologie is toen ik research deed aan de faculteit biochemie van de Universiteit van Oxford. Degenen die mij vooral via mijn theologische werken hebben leren kennen, zullen door dit boek begrijpen hoe ze tot stand gekomen zijn.

Hoewel mijn overgang van atheïsme naar christendom een belangrijk element is in dit verhaal, is het niet de enige ontdek-

kingstocht die ik in de loop van mijn leven heb gemaakt. Naast deze omwenteling in religieuze opvattingen heb ik geleerd dat een jeugdige verwachting van zekerheid over de grote vragen van het leven onhoudbaar was. Of we nu atheïst zijn of gelovig, we zullen allemaal moeten leren leven met onzekerheid over de opvattingen die voor ons cruciaal zijn, zoals het bestaan van God, de aard van het goede of de zin van het leven. Ik heb moeten leren leven met een wereld waarin we onze diepste overtuigingen niet kunnen bewijzen. De schaduwen van donkerheid zijn levensgroot aanwezig in deze vertelling. En dat kan niet anders, juist omdat ze onderzoekt hoe we te midden van onzekerheid en twijfel authentiek en betekenisvol kunnen leven. Ik heb ontdekt dat het kan.

Alistair McGrath
Oxford, februari 2020

DEEL ÉÉN

Een rusteloze
vrijdenker ontdekt een
nieuwe wereld

HOOFDSTUK 1

Een nieuwsgierige geest

Tien jaar was ik. Gebiologeerd door de ademloze pracht en uitgestrektheid van de sterrenhemel in vrieskoude Ierse winternachten bouwde ik een minitelescoop om die schoonheid gedetailleerder te kunnen bekijken. Toen hij klaar was, richtte ik hem op de hemel en tuurde door het kijkglasje. Het leek alsof de tijd stil stond toen ik ineens de sterrenconcentraties van de Melkweg in beeld had. Het overweldigde me. Ik had op zijn minst een aantal seconden het gevoel dat ik balanceerde op de rand van iets; alsof ik op het strand stond en een glimp van verre verten opving. Dit was het moment waarop ik zeker wist dat ik de wetenschap in wilde. Ik wilde me verdiepen in en kennis opdoen over de enormiteit van de wereld.

Ik was in goed gezelschap. Zolang er mensen zijn op aarde heeft de plechtige stilheid van de met sterren bezaaide nachthemel diepe indruk op hen gemaakt en hebben ze zich afgevraagd wat hij te zeggen had. De oude Grieken zagen veelzeggende patronen in de sterren en noemden die constellaties naar hun helden, zoals de grote jager Orion en de ten ondergang gedoemde Andromeda. Bij anderen riepen die stralende lichtjuwelen in de kosmische zwartheid een onzegbaar verlangen op naar iets wat net zo onbeschrijfelijk als onbereikbaar was.

In mijn kindertijd had ik dat ook gevoeld toen ik vol ontzag en perplex naar de koele, magistrale schittering van de sterren keek. Als ik door mijn telescoop tuurde, voelde ik een rusteloze drang om te onderzoeken, een drive die nog werd versterkt door de praktische onmogelijkheid om de mysteriën van de nachthemel werke-

lijk te ontrafelen. Ik was hooguit elf of twaalf jaar toen ik besloot het avontuur aan te gaan om zo veel mogelijk over het universum te ontdekken. Ik had geen idee waar dit heen zou gaan, maar diep vanbinnen voelde ik dat het voldoening en vervulling zou geven.

Wie ben ik? Ik ben geboren in januari 1953, het kroningsjaar van koningin Elizabeth II. Mijn beide ouders hadden een medische achtergrond: mijn vader was arts en mijn moeder verpleegkundige in het Royal Victoria Hospital in mijn geboorteplaats Belfast. Mijn moeder is geboren in Lismore, een klein plaatsje in het Ierse graafschap Watermore. De voornaamste bezienswaardigheid, Lismore Castle, staat hoog op een steile heuvel en domineert zowel het stadje als de vallei Blackwater waar het op uitkijkt. Mijn grootvader had in de Eerste Wereldoorlog in het Ierse leger gediend en was teruggekeerd naar zijn geboortegrond toen hij in de strijd gewond was geraakt. Hij trouwde met de verpleegster die hem bij de militaire EHBO-post verzorgde, en ze vestigden zich in Lismore. Een van mijn sterkste jeugdherinneringen is het grote, fraai geschilderde olieverfschilderij van Lismore Castle dat bij mijn ouders in de zitkamer hing. Ik was er altijd van uitgegaan dat het een aandenken aan hun eerste jaren samen was, maar veel later ontdekte ik dat het heel wat meer was dan dat.

De familie van mijn moederskant was protestants en raakte tegen wil en dank verwickeld in het sluimerende sektarische conflict in Waterford dat in de nasleep van de Ierse Burgeroorlog van de jaren 1920 ontstond. Ze hadden de keuze om hun huis in Lismore vrijwillig te verlaten of uitgerookt te worden. Als vluchtelingen van een van Europa's inmiddels lang vergeten conflicten vonden ze aanvankelijk onderdak in Dublin en vestigden zich later definitief in het overwegend protestantse noorden van Ierland. Daar waren ze veilig. Ik hoorde pas tien jaar voor mijn moeder overleed over de lotgevallen van mijn grootouders in Lismore, toen mijn moeder en haar broer besloten het Eden waaruit ze verdreven waren, nog een laatste keer te bezoeken.

Toen ik geboren was verhuisden mijn ouders naar Downpa-

trick, de oude, historische hoofdstad van het graafschap Down, waar mijn vader als gezondheidsinspecteur van het graafschap ging werken. Ik werd gedoopt in Down Cathedral, het bekendste punt van de stad en de beroemde begraafplaats van St. Patrick, de patroonheilige van Ierland. Ik zie mezelf nog in de namiddag-zon op een bankje bij de kathedraal zitten, een van mijn meest geliefde plekjes en bezigheden. Ik kreeg er geen genoeg van om over de weelderige groene, golvende lappendeken te staren die C.S. Lewis zo treffend had omschreven als ‘de zacht glooiende heuvels van Down’, die naar het zuiden uitliepen in de purperen heuveltoppen van de Mountains of More.

Als middelbare school bezocht ik Down High School in Downpatrick, die op loopafstand van de kathedraal stond. Ik bleek al snel een natuurlijke aanleg voor lezen en rekenen te hebben en blonk daarin uit zonder de vervelende bijkomstigheid er iets voor te hoeven doen. Het motto van de school luidde *Floreat Dunum – Absque Labore Nihil* (‘Moge Down floreren – Geen vrucht zonder inspanning!’) Het tweede deel van dit motto, dat zo duidelijk haaks op mijn eigen ervaring stond, negeerde ik gemakshalve.

Ik had vrij snel in de gaten dat ik zowel slim als lui was, dus ik deinde met een minimum aan inspanning en huiswerkvlijt door het schoolleven. Ik was veel meer in mijn element als ik samen met mijn vriendjes de ‘Mound of Down’ verkende (een fort van megaliet op een heuvel vlak bij school) of met de fiets over de plattelandspaden racete. Zonder er bewust mijn best voor te doen, bleef ik schoolprijzen voor Engels en wiskunde winnen. Maar de natuur lijkt altijd evenwicht in de schaal te leggen. Ik was net zo uitgesproken goed in het een als waardeloos in het ander. Ik had een beroerd fysiek coördinatievermogen en moest op een gegeven moment accepteren dat ik nooit goed zou zijn in sport, en dat ik ook geen artistieke en muzikale gaven had. Mijn enige echte talent was mijn goede hoofd.

Ik was tien jaar toen mijn docent Engelse literatuur twee weken voor het eind van het schooljaar door de lesstof heen was. In plaats

van ons in de resterende lesuren huiswerk te laten maken, had hij het plan opgevat om te gaan voorlezen uit een boek dat ons, zo meende hij, vast zou aanspreken: *Farmer Giles of Ham* [Boer Giles van Ham]. Niemand had daar ooit van gehoord. (Twintig jaar later ontdekte ik dat het om een vroeg werk van J.R.R. Tolkien ging.) Meester Archer maakte het zichzelf gemakkelijk op zijn bureau, schraapte zijn keel en begon te lezen. Ik, en zoals later bleek bijna iedereen, was meteen in de ban van het verhaal. Ik ervoer voor het eerst dat mijn verbeelding gevangengenomen werd en dat ik me als een gewillige arrestant een voor mij totaal onbekende wereld binnen liet voeren. Het enige wat ik nog wist, was dat ik er deel van wilde uitmaken en hem wilde onderzoeken. Archer kwam tijd tekort, dus we hebben nooit geweten hoe het afliep.

Na afloop van de laatste les onderwierp ik de boekenplanken bij ons thuis aan een minutieus onderzoek. Er was geen spoor van *Farmer Giles of Ham*, maar ik zag wel andere veelbelovende titels, zoals *Koraaleiland*, *Treasure Island* en *Robinson Crusoe*. Toen ik die verslonden had, wilde ik meer en stuitte op de detectiveverhalen van Agatha Christie, Dorothy L. Sayers en Margery Allingham. Ik had geen flauw idee dat deze drie auteurs prominente vertegenwoordigers van de ‘Gouden Eeuw’ van de Britse misdaadfictie in de jaren 1930 waren. Ik raakte verslingerd aan het genre en verdiepte me er verder in; vooral de verhalen van Sherlock Holmes.

Doordat ik via de misdaadfictie toegaf aan mijn ontlukende liefde voor het verhaal, ontwaakte ook mijn intuïtieve verlangen om dingen te doorzien. Ik werd als het ware het fictieve verhaal ingezogen, uitgenodigd de hints te ontdekken en te proberen ze te verklaren. Irrationeel was het niet, maar op een bepaalde manier was het meer dan rationeel; bijna als het construeren van een denkbeeldig idee over wat er was gebeurd, te doorgronden wat er onder de oppervlakte van het verhaal lag. Als je die diepere laag begreep, kwam het oorspronkelijke verhaal in een nieuw licht te staan. Ik leerde clous te plaatsen die in zichzelf niets bewezen en

allerlei mogelijkheden openlieten, maar die *cumulatief* een totaalbeeld onthulden; één oplossing, een gouden draad die alle hints bij elkaar bracht en zich ontknoopte in een uiterst bevredigende conclusie. Gebiologeerd begon ik alles te lezen wat los en vast zat in dit genre en genoot van de vele verschillende benaderingen die ik ontdekte.

In ongeveer dezelfde periode gingen mijn ogen voor iets anders open. Ik begon de schoonheid en het mysterie van de natuurlijke wereld om me heen te zien. Begin jaren 1960 brachten we als gezin onze vakantie door in het graafschap Donegal in het noordwesten van Ierland. Geestdriftig verkende ik de kustlijn en zoutwaterplassen met *The Seashore for Boys and Girls* (1954) stevig onder mijn arm als onmisbare gids en vraagbaak bij alles wat ik tegenkwam. Als het mooi weer was maakten we wandelingen over het strand, snoven de zoute zeelucht op en keken naar de oprukkende golven die op de kust van Silver Strand sloegen. (Op slechte dagen wachtten we in de auto tot het droog werd en dronken eindeloos koppen thee uit een thermosfles die nooit leeg raakte terwijl de ramen besloegen.)

De provinciale wegen en rivieren van het graafschap Down boden wat Wordsworth raak beschreef als ‘fraaie zaaitijd’ voor mijn ziel, en plantten een liefde voor de natuur in me en een verlangen er meer over te weten. In Downpatrick woonden we op een paar minuten lopen van Quoile Pondage. Ik speelde vaak met mijn schoolvrienden langs de oevers van de Quoile, waar we wedstrijdjes deden wie het verst kon stenenketsen over het wateroppervlak. Maar toen ik op zekere dag bij de rivier neerhurkte om een geschikte kiezel te zoeken, werd ik afgeleid door iets in het water: de zijdegroene vezeltjes van *spirogyra*, groene algen, die op het gesteente van de rivierbedding groeiden. Een paar dagen later ging ik in mijn eentje naar de rivier, vulde een glazen potje met water en probeerde uit te vinden wat erin zat met het vergrootglas dat mijn vader gebruikte om zijn postzegelverzameling van het Britse Gemenebest te bestuderen.

Kort daarna kreeg ik de koperen microscoop cadeau van een oudoom die als patholoog in het Royal Victoria Hospital in Belfast had gewerkt en nu met pensioen was. Hij had hem gekocht toen hij in het begin van de twintigste eeuw medicijnen studeerde, en hij was gemaakt door Ernst Leitz, een Duitse fabrikant van specialistische optische apparatuur, die later bekendheid verwierf met zijn Leica camera's.¹ Hij werkte perfect voor mijn doeleinden en er ging een nieuwe, levende, met het blote oog onzichtbare wereld voor mij open.

Wat me het meest fascineerde, was de nachtelijke hemel. Als ik op koude winteravonden na activiteiten op school naar huis wandelde, kon ik helemaal overdonderd worden door de verpletterende schoonheid van de sterrenhemel boven mijn hoofd. Ik leerde de namen van de sterrenbeelden en de helderste sterren en begon boeken over astronomie te lezen. Dit was vele malen interessanter dan het tamelijk saaie onderwijs in de exacte vakken dat ik op school kreeg.

Aangemoedigd door het succes met de microscoop van mijn oudoom maakte ik zelf een kleine telescoop van enkele oude camera-lenzen. Ik stond versteld van de rijke vergezichten die zelfs met dit amateuristische instrument te zien waren. Niet veel later kochten mijn ouders een fatsoenlijke telescoop voor me en daarmee observeerde ik de manen van Jupiter, het gebergte op de maan en de zwakke lichtplukjes waarvan ik later ontdekte dat dit sterrenstelsels op grote afstand van het onze waren. Ik werd me bewust hoe beperkt mijn natuurlijke gezichtsvermogen was. Ik zag wazig; de telescoop hielp me om helder te zien. De nachtelijke hemel was veel en veel rijker en mooier dan ik ooit voor mogelijk had gehouden. Het voelde alsof ik een nieuwe wereld ont-

---

1 'Leica' was een samentrekking van 'Leitz Camera'. Toen de productie-data van het bedrijf later online beschikbaar werden gesteld, lukte het me om via het serienummer van de microscoop het fabricagejaar vast te stellen (1903).

dekte, een wereld die er altijd was geweest, maar die ik door een gebrek aan de noodzakelijke helderheid van visie niet had kunnen zien.

Ik constateerde ook dat mijn groeiende technische en feitelijke kennis van astronomie schromelijk achterbleef bij het gevoel van verwondering en ontzag dat ik ervoer tijdens het observeren van de plechtige onbeweeglijkheid van de verlichte hemelkoepel boven me. Dat noemde ik eens tegen een van mijn docenten op school. ‘Daarom hebben we poëzie nodig’, zei hij, en voegde eraan toe dat de wetenschap niet best presteerde in het omgaan met gevoelens of schoonheid. Hij stelde niet dat wetenschap verkeerd was; hij maakte me attent op de mogelijkheid dat ze incompleet was, niet in staat te resoneren met iets was belangrijk, diepgaand en veelbetekenend was in de menselijke natuur.

Ik wist, althans meende te weten waar hij op doelde. Het was verbijsterend dat een dergelijk complex universum bestond, maar ik vond het minstens zo verbluffend – en heel speciaal – dat *ik* bestond om het te observeren, me over zijn schoonheid en complexiteit te verwonderen en na te denken over de vraag wat dit alles betekende. Maar hoe kon ik zo’n subjectieve, om niet te zeggen emotionele natuurlijke respons integreren met de geïsoleerde en objectieve verklaringen van de wetenschap die ik leerde te waarderen? Ik kwam er niet uit en op een gegeven moment zette ik dit soort gedachten van me af. Misschien leidden ze me alleen maar af en waren ze een sta-in-de-weg voor belangrijker zaken.

Dat was in elk geval hoe de docenten op Down High School ertegenaan keken, die hun bezorgdheid lieten blijken dat ik te weinig met school bezig was. Mijn prestaties waren niet meer wat ze geweest waren. Ze zagen dat ik te makkelijk afgeleid werd en thuis niet de nodige uren geconcentreerd studeerde om een sterk examenresultaat, en dus een plek op de universiteit binnen te slepen. Mijn ouders waren het met dit oordeel eens, met de kanttekening dat dit maar een deel van het plaatje was. Ze had-

den het – terecht – vermoeden dat ik intellectueel te weinig uitgedaagd werd. Mijn uitstapjes in de astronomie waren geen indicatie dat ik me niet aan mijn schoolwerk kon wijden, maar wezen eerder op een behoefte dieper op zaken in te gaan dan Down High School met zijn beperkte middelen kon realiseren. Het was een prima onderwijsinstituut, maar niet capabel om het specialistische onderricht in de natuurwetenschappen te bieden waar ik naar hunkerde. Ik had een grote verandering nodig.

Mijn moeder kwam ten slotte met een oplossing voor de dag. Ze was zelf opgeleid aan het Methodist College in Belfast, een gymnasium dat door mijn moeder en vrijwel iedereen simpelweg ‘de Methody’ werd genoemd. Het was een van de grootste scholen in Ierland en werd geroemd om zijn onderwijs van de exacte vakken. Het college nam een beperkt aantal kostleerlingen aan die gedurende het schooljaar op de campus woonden, hoewel ze vrij waren om in de weekends naar huis te gaan. Ernest Walton, op dat moment de enige Ierse Nobelprijswinnaar, had van 1915 tot 1922 als kostleerling natuurwetenschappen gestudeerd op Methody en werd in 1951 samen met John Cockcroft onderscheiden met de Nobelprijs voor natuurkunde voor hun prestaties op het gebied van atoomsplitsing. In 1961 werd Stanley Worrall er benoemd tot rector, die het voortouw nam voor een aanzienlijke uitbreiding van de onderwijsfaciliteiten op het gebied van natuurwetenschappen. Methody was de voor de hand liggende keus voor iemand als ik met mijn liefde voor wetenschap. Ik zou scheikunde, natuurkunde en biologie als aparte hoofdvakken kunnen bestuderen.

Met deze oplossing had mijn moeder twee dingen op het oog. Het eerste was recht te doen aan mijn liefde voor wetenschap; het tweede was mijn ontlukende academische passiviteit te smoren vóór die me in haar greep kreeg. In plaats van elke dag met de bus op en neer te reizen tussen Downpatrick en zuid-Belfast, zou ik op Methody in de kost gaan, en op die manier verplicht zijn elke doordeweekse avond twee uur onder supervisie te studeren. En

dat, zo wist mijn moeder zeker, zou me helpen af te rekenen met mijn absolute gebrek aan intellectuele discipline.

Mijn vader was erg gelukkig met deze optie. Methody stond pal tegenover de Queen's Universiteit van Belfast, waar hij in de jaren 1940 medicijnen gestudeerd had. Het zou mijn overstap naar Queen's vergemakkelijken en als de tijd daar rijp voor was. Gelukkig kreeg ik zelf ook inspraak in de kwestie. Samen met mijn ouders ging ik er kijken en we werden rondgeleid door de slaapzalen en de practicalabs. Toen we daar rondliepen, studenten spraken en de schoolgebouwen verkenden, had ik het eigenaardige gevoel dat ik op een drempel stond en een beslissing moest nemen die de rest van mijn leven zou beïnvloeden. Door deze ingeving van mijn moeder zou ik onafhankelijker worden, gedwongen worden harder te werken en mijn hart kunnen ophalen aan de academische vakgebieden die me zo dierbaar waren geworden. Hoe ik ook mijn best deed, een schaduwzijde was er niet.

‘Wat vind je ervan?’ vroeg mijn moeder toen we naar huis reden. Ik weet niet meer exact wat ik heb geantwoord, maar ik weet zeker dat het iets van deze strekking was: ‘Ik denk dat dit goed voor me is.’ En dat was het.